

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

**Mednarodni znanstveni posvet »150 let od prvega modernega
habsburškega popisa prebivalstva«, Univerza »Juraj Dobrila«,
Pulj, 31.oktobra 2007***Pulj, 31. oktober 2007*

Na zadnji dan oktobra 2007 je sugestivna avla Oddelka za humanistične vede puljske univerze gostila dobro obiskano mednarodno znanstveno konferenco ob 150. obletnici prvega modernega habsburškega popisa prebivalstva na temo nastopa moderne ere prebivalstvene statistike in s specifičnim poudarkom na prebivalstveni zgodovini Istre in sosednjih dežel. Izbira datuma, natanko na obletnico izvedbe popisa leta 1857, ni le spominskega pomena, pač pa je organizator s tem želel simbolno izpostaviti enega od osnovnih metodoloških rekvizitov, zaradi katerih je ta popis pomenil moderno zgodovinsko prelomnico – to je kritični datum. Zamisel in pobudo za posvet je dal dr. Dean Krmac, ki je odigral tudi vlogo režiserja, za materialno izvedbo pa se je hvalevredno zavzela puljska univerza Juraja Dobrile skupaj s Humanističnim društvom za zgodovino, umetnost in kulturo Histria iz Kopra. Pokroviteljsko so pobudi stali ob strani Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem iz Kopra, Hrvatski institut za povijest iz Zagreba in Italijansko društvo za historično demografijo, Istarska županija in Avstrijski znanstveni inštitut v Ljubljani pa tudi kot delni sponzorji. Društvo Histria je poskrbelo za izdajo spremne delovne publikacije s trijezično vsebinsko prezentacijo referatov in nastopajočih. Smoter konference je bilo soočenje okrog inovativnih učinkov in značilnosti prvega kot tudi naslednjih modernih in pred-modernih popisov na regionalni in širši ravni, seznaniti se z razpoložljivostjo in uporabnostjo popisnega gradiva, ugotavljanje stanja raziskav na področju zgodovine prebivalstva v Istri in sosednjih dežel ter ugotoviti bodoče raziskovalne naloge, vse to v želji, da bi historičnodemografska preučevanja na tem geografskem območju dobila nov zagon.

Posvet je uvedel dr. Marco Breschi z Univerze v Sassariju z vabljenim predavanjem o obdobju, ko so v modernem svetu po daljših ali krajših izkušnjah dozorele okoliščine za razmah centralizirane državne statistike in je statistika postala nepogrešljivo sredstvo znanstvenega pristopa pri analizi družbenih pojavov in upravljanju moderne družbe. Opozoril je na »statistični veter«, ki je vel po vsej Evropi ravno v letih okrog izvedbe prvega avstrijskega popisa in ki je državne uprave ter strokovne kroge vodil v postavljanju temeljev moderni, nepogrešljivi in stalno rastoči »statistični konstrukciji«. Delovni sestanek se je nato odvijal v štirih tematskih sekcijah. V prvi je bil govor o pomenu, ki ga je imel popis iz leta 1857 kot moderni mejnik v okviru habsburškega cesarstva. F. Rossi in A. Fanolla z Univerze v Padovi oziroma Zdravstvene ustanove v Bocnu sta spregovorila o *Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie*, ki predstavljajo prehodno razvojno stopnjo avstrijske državne statistike v prvi polovici 19. stoletja. B. Vranješ-Šoljan s filozofske fakultete zagrebškega vseučilišča je pozornost namenila letom pred popisom, to je dobo širokopoteznih reform za modernizacijo centralne države in uveljavitev pomembnih državljanjskih pravic, in primerjala zadnji popis stare dobe iz let 1850–51 s popisom 1857. Prvi ni še odgovarjal sodobnim metodološkim kriterijem, saj je trajal več mesecev in je zaradi tega težko uporaben v znanstvene namene. Je pa vendarle edini, ki je na Hrvaškem upošteval strukturo po narodnosti, kar mu daje posebno vrednost. Avtorica je poročala tudi o spornem sprejemanju tega popisa na Hrvaškem in o pomenu obeh popisov za poznavanje družbenogospodarske strukture Hrvaškega narodnega ozemlja sredi 19. stoletja. D. Krmac (Humanistično društvo Histria iz Kopra) je podal sumarni pregled izsledkov prvega modernega popisa, ki je zajel 40 milijonov prebivalcev tako raznolikega narodnega značaja in kulturnih potez, da idejno opravičuje značaj nekakšnega prvega evropskega popisa, in je hkrati služil tudi vzpostavitvi registra prebivalstva. Predavatelj je skiciral strukturne poteze države, ki je bila najbolj

kmečka v Evropi, distribucijo njene obljudenosti, obseg selitvenih gibanj, jezikovne in verske strukture. V osrednjem delu pa je razpravljal o merilih, metodah in povednosti oziroma znanstveni uporabnosti posameznih kategorij podatkov, ki jih je zbrala in obdelala za tisti čas zelo uspešna popisna služba.

Trojica S. Rigatti Luchini, I. Procidano in M. Gerolimetto z Oddelka za statistične vede Univerze v Padovi oz. Benetkah je prispevala analizo napak oziroma zanesljivosti podatkov štetja iz leta 1857 na primeru Veneta. Izhajajoč iz opazovanja odklonov v podatkih o starostni strukturi in naslanjajoč se na poznejše italijanske popise so na podlagi retrogradne rekonstrukcije ponudili verodostojnejšo starostno sliko in popravke k samemu obsegu prebivalstva, ki naj bi ga bilo dejansko več, kot ga je popis izkazal. S. Anžič iz ljubljanskega Zgodovinskega arhiva je poročala o pripravah in izvedbi štetja 1857 v Ljubljani na podlagi bogatega gradiva, ki ga hrani omenjena ustanova. Poleg popolnega pragradiva štetja samega, so to navodila in študijska dokumentacija o izkušnjah in zapažanjih prejšnjih domačih in tujih popisov, ki so jo pri notranjem ministrstvu uporabili pri zasnovi in organizaciji štetja, ter dokumentacija, ki je nastala pri ljubljanskem magistratu, ki je usmerjal izvedbo popisa.

Drugi tematski niz je bil posvečen problematiki prvega popisa v Istri in se je začel s predavanjem I. Zupanca z zagrebške univerze in D. Krmca (Društvo Histria), ki sta s pomočjo kartografske metode predstavila rezultate popisa iz leta 1857 na istrskem polotoku na ravni občin. Osredotočil se je zlasti na geografsko razporeditev prebivalstva po 139 istrskih občinah, ki je bila zelo raznolika. Polovica občin je štela manj kot 1000 preb (komaj 17% vsega preb), 48,5 % je štela med 1000 in 5000 prebivalcev, samo 10 občin pa je bilo večjih. V primerjavi s popisom iz leta 1850 je število prebivalcev le skromno naraslo in to po zaslugi otokov. Največji porast je zabeležil Pulj, ki je bil odtlej priča močnemu doseljevanju. Tudi Koper je postal pomemben atraktivni pol in spodbujal migracijske premike, medtem ko so bile Korte občina z največjim negativnim prirastkom. I. Pletikosič s Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru je v svojem pregledu arhivskega pragradiva popisa 1857 in objav popisnih rezultatov oziroma uporabe podatkov v zgodovinski literaturi ugotavljal, da se je v koprskem arhivu tako kot v arhivih v Pazinu in na Reki ohranilo zelo malo primarnega pragradiva, medtem ko se je v Trstu in Ljubljani ohranilo v celoti, kar je v merilu bivšega habsburškega ozemlja prej izjema kot pravilo. Pogostejše je sekundarno gradivo, na Dunaju hranijo gradivo o pripravah na popis, v Kopru pa sta se ohranila register prebivalstva in seznam tujcev, ki so ju izdelali na podlagi popisa. Tudi študije objavljenega in arhivskega gradiva popisa 1857 so redke, pogosteje pa so podatki iz leta 1857 vključeni v diahrono demografske razprave in prikaze kot začetni od serije, ki si od takrat sledi vse do danes.

N. Vojnović (Pulj) je z referatom, ki je vžgal živahno metodološko razpravo o umestnosti analize preteklih procesov na osnovi današnje upravne delitve prostora, analiziral spremembe v številu in razporeditvi prebivalstva istrske županije v razdobju 1857–1910. Izpostavil je močan porast prebivalstva, ki se je v teh letih več kot podvojilo. Pulj se je demografsko povečal kar za 15 krat, depopulacijo pa so beležili samo v 10 občinah. Tudi gostota se je povsod povečala. Najvišja je bila v priobalnih naseljih, večjih mestih in nekaterih notranjih občinah z močno agrarno ekonomijo. Sledil je D. Josipović z Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane, ki je opozoril na pomen avstrijskih ljudskih štetij tako za vrednotenje demografske dinamike kot tudi za spremljanje sprememb v upravni ureditvi Istre vse do razpada Avstroogrške. Izhajajoč iz prezentacije popisnih podatkov šestih popisov je ob izrazitem porastu prebivalstva (+83% na kontinentu in +75% upoštevajoč tudi otoke) nakazal poteze demografskega prehoda, poudarjenih migracijskih gibanj proti obalnim mestom, prerazporejanja prebivalstva v okviru agrarnih območij, kot tudi spreminjanje administrativnih meja, ki so ključnega pomena za vrednotenje demografskega razvoja.

V popoldanskem delu posveta so bili najprej na vrsti referati o virih za zgodovino prebivalstva Istre. V. Rajšp (Znanstveni inštitut na Dunaju) je poročal o demografskih podatkih za Istro v gradivu o razmejevanju škofij v razdobju 1772–1830. Ob reformi škofijskih meja za časa Jožefa II. so natančno popisali prebivalstvo dela Istre, ki je bil pod avstrijsko upravo, podatke za potrebe organiziranja škofij v bivših beneški Istri pa so avstrijske oblasti zbrale po 1808 in 1815, ko se je pokazala potreba po vnovični reorganizaciji cerkvenoupravnih meja in je število prebivalcev igralo pomembno vlogo pri določanju velikosti škofij. V referatu je prišlo do izraza, kako so načrtovali reorganizacijo Goriške škofije na podlagi števila prebivalstva, pri čemer so predvidevali njeno združitve s tržaško škofijo in priključitev še dela ljubljanske škofije. A. Senčič z Državnega arhiva na Reki je nato govoril o upravni razdelitvi Primorja na okrožja, distrikte, glavne občine in podobčine, ki jo je uvedla novo vzpostavljena avstrijska oblast po

koncu Ilirskih provinc in Dunajskem kongresu. Predstavil je glavni izkaz iz leta 1815, ki prinaša število hiš in prebivalstva in sliko primerjal z drugim izkazom iz leta 1818. D. Doblanič (Državni arhiv v Pazinu) je postregla s pregledom demografskih virov v pazinski arhivski ustanovi in se podrobneje ustavila pri popisu prebivalstva iz leta 1869 v občini Buje, ki je edini ohranjen na tem območju. Raziskovalcem so vsekakor v pazinskem arhivu na voljo tudi drugi zanimivi primarni viri za demografijo, kot sezname emigrantov, priseljencev, državljanov, poleg teh pa še matične knjige, statusi duš, ki se sicer nahajajo večinoma po župnijskih uradih. Avtorica je ponudila tudi analizo nekaterih segmentov popisa iz leta 1869, posebej z gospodarskega in poklicnega vidika. S podobnim referatom je tretji tematski niz sklenila M. Kontestabile Rovis, ki je podala razgiban prikaz in opis historičnodemografskih fondov v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Predavanja je podprla s posnetki, ki so prispevali h konkretnější percepciji raznolikosti in fizične konzistence gradiva. Ponudila je tudi analizo prebivalstva Izole na podlagi popisa iz leta 1890, ki je med redkimi ohranjenimi.

Zadnji sklop predavanj je obsegal raziskave oziroma študije primerov o prebivalstvu Istre in sosednjih dežel na osnovi popisnih virov. S. Žnidaršič Žagar s Fakultete za humanistične študije v Kopru je pozornost posvetila problematiki avstrijske poklicne statistike, ki je bila oblikovana na osnovi prebivalstvenih popisov, in kompleksnemu vprašanju njene komparativnosti. Opozorila je na konceptne značilnosti tovrstne, sicer podatkovno zelo bogate statistike, na ovire, ki jih nastavki štetij postavljajo sinhroni in diahroni primerjalni analizi, a tudi na možnosti premagovanja teh problemov in povedno potencialnost teh dragocenih virov za družbeno in gospodarsko zgodovino. D. Dukovski (Univerza na Reki) je razpravljal o družbenih in gospodarskih razmerah Istre kot jih beležijo prebivalstveni popisi iz let 1890–1910. V tem obdobju se pokažejo v Istri vidiki modernizacije, industrializacije in urbanizacije, ki so drugod po Evropi nastopili že sredi 19. stoletja. Predavatelj je izpostavil proces urbanizacije, notranje in zunanje migracije in spremembe v družbeni strukturi. Hrvaška Istra je sicer ostajala še vedno ruralna in je zaradi demografske rasti in neravnovesja med prebivalstvom in resursi predstavljala pomemben bazen delovne sile za Trst, v 20. stoletju pa tudi za ameriške delovne trge, proti katerim se je obrnilo izseljevanje. M. C. Warscher, zgodovinarica z Dunaja, je spregovorila o kmečkem stanu v Istri za časa modernih avstrijskih popisov na osnovi dunajskih arhivskih virov. Izhajala je iz pretežno kmečkega značaja dežele in orisala njeno družbeno ter gospodarsko zaostalost. Opozorila je na razslojitev kmečkega prebivalstva ob nastopu novega stoletja, ko se je število kmetov in kmečkih posestnikov skrčilo, znatno pa se je povečalo število dninarjev in takih, ki so se ob kmetovanju naslanjali še na druge vire dohodkov. Omenila je tudi močna migracijska gibanja in njihove negativne učinke na razpoložljivost solinarske delovne sile.

A. Studen z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani je govoril o pragradivu avstrijskih popisov z vidika preučevanja stanovanjske kulture na primeru Ljubljane, za katero obstaja celotna serija tovrstnih virov. Popisne naznanilnice, s pomočjo katerih je pred leti monografsko obdelal stanovanjsko kulturo slovenske prestolnice, omogočajo vpogled v kakovost bivanja v raznih mestnih predelih in v modernizacijske spremembe struktur ter bivanjskega vsakdanjika ljudi. Opozoril je na pomanjkljivo uporabo popisa 1857 in nakazal perspektive uporabe popisnega pragradiva za preučevanje socialne podobe mesta v dobi urbanizacije in industrializacije. S. Žitko (Zgodovinsko društvo za Južno Primorsko) je spregovoril o vprašanju, ki je do danes vzbudilo največ zanimanja za ljudska štetja tega prostora, in sicer o popisovanju jezikovnega značaja oziroma narodne pripadnosti prebivalstva. Občevalni jezik, ki je stopil v veljavo kot kriterij opazovanja omenjenih aspektov s popisom leta 1880, je pomenil politizacijo popisnih podatkov in netil nacionalni spor, ki se je razvnel med italijanskim liberalnonacionalnim, civilizacijsko navdahnjenim taborom in slovensko ter hrvaško, številčno prevladujočo in vse bolj narodnozavedno Istro. Pri vsem tem je avtor razmišljal o vplivih spora na opredelitve prebivalstva glede na njegovo zapleteno in globoko zakoreninjeno etnično ter jezikovno heterogenost, iz katere se je rodila kot posebna kategorija tudi istrska zavest. Zadnji niz prispevkov je zaključil O. Mileta z grafično statistično rekonstrukcijo o puljskem prebivalstvu v drugi polovici 19. stoletja, ko je mesto zaradi svoje industrijske, pomorske in upravne vloge doživelo velik demografski vzpon in pritegnilo prebivalstvo tako iz Istre in drugih delov avstroogrškega prostora. Poudarek prispevka pa je bil zlasti na izselitvah ob prvi svetovni vojni in ponovnih priseljenskih tokovih po njej, ko naj bi se v Pulj vrnilo okrog 40% prebivalcev.

Vsakemu izmed štirih tematskih sklopov je sledila razprava, še prej pa kritični komentarji prispevkov, ki so jih organizatorji zaupali demografiji L. Pozzi z Univerze v Sassariju, in zgodovinarjem M. Budicinu iz Centra za zgodovinske raziskave iz Rovinja, M. Maninu s Hrvatskega inštituta za povijest iz Zagreba

in M. Verginelli z Oddelka za zgodovino ljubljanske univerze. Diskutanti so potrdili pomen popisa iz leta 1857 in se pomudili ob mnogih aspektih ter iztočnicah, ki so jih izpostavila izvajanja referentov. Nekaj kritičnih pripomb je šlo na pomanjkanje izčrpnega prikaza zgodovinskega momenta in vsestranskih okoliščin v Istri za časa prvega modernega popisa, prikaza, ki bi nedvomno pripomogel k učinkovitejši uokviritvi in predstavi popisa ne samo kot statističnega mejnika, ampak tudi kot dosežka v percepciji istrskega prostora v sklopu integrirane konceptualizacije raznoliklega avstroogrškega državnega ozemlja. Z ožjega historičnodemografskega pa tudi širšega tematskega vidika so vabljeni diskutanti delili in naglasili mnenje referentov o potrebi, da se v primeri s poznejšimi zanemarjenemu popisu iz leta 1857 v analizah prizna veljavo, ki si jo kot dokumentarni vir zasluži. Pri tem so pozdravili puljsko pobudo, ki je s skromnimi sredstvi in na obrobju »avstroogrškega imperija« obeležila dogodek, ki bi si zaradi svojega zgodovinskega – kot začetek nove statistične dobe – pa tudi aktualnega pomena v vidu bodočega razvoja prebivalstvene statistike »skupnega evropskega doma« nemara zaslužil večjo odmevnost, kot je lahko zanjo poskrbel mala, skorajda prijateljska družčina sicer uglednih historičnodemografskih navdušencev. Živahna razprava, ki so ji prispevali referenti in poslušalci iz publike se je dotaknila številnih tehničnih in vsebinskih vidikov ter potrdila željo, da bi bil to le začetek revitalizacije preučevanja prebivalstva istrskega in širšega prostora na temeljih mednarodnega znanstvenega sodelovanja.

Aleksej Kalc

39. letna konvencija Ameriškega združenja za napredek slavističnih študij

New Orleans, Louisiana, 15.–18. novembra 2007

Letošnja 39. letna konvencija Ameriškega združenja za napredek slavističnih študij (*American Association for the Advancement of Slavic Studies*) je potekala od 15. do 18. novembra v New Orleansu v Louisiani. Konvencije se je udeležilo več kot tisoč sto raziskovalcev različnih znanstvenih disciplin (zgodovinarjev, geografov, slavistov–jezikoslovcev, literarnih zgodovinarjev itd.), ki vsak s svojega zornega kota proučujejo območja nekdanjega komunističnega sveta, oziroma območja vzhodno od nekdanje železne zaves.

Slovenski udeleženci konvencije smo se z referati aktivno udeležili kar nekaj panelov. Deloma smo tako sodelovali v okviru panelov, ki jih je organiziralo Društvo za slovenske študije (*Society for Slovene Studies*), deloma pa smo s svojimi prispevki obogatili tudi panele, ki so jih organizirale druge članice Ameriškega združenja za napredek slavističnih študij.

Spodaj podpisani sem tako že prvi dan konvencije predsedoval panelu »Kako so dogodki v domovini zaznamovali življenje in delo treh pomembnih slovenskih Američanov«, politika in urednika Ivana Molka, patra Kazimira Zakrajška in pripovednika ter dramatika Andreja Kobala. Prispevek Andreje Božič-Horvat z Univerze v Mariboru je orisal odmeve na odstop Ivana Molka s položaja urednika slovenskega časopisa *Prosveta*, ki je izhajal v ZDA. Darko Friš z Univerze v Mariboru je predstavil patra Kazimira Zakrajška in njegovo delovanje za domovino v ZDA med drugo svetovno vojno, Mojca Moškon-Mešl pa, kako so dogodki v Sloveniji med drugo svetovno vojno vplivali na delo Andreja Kobala. Komentator na panelu je bil Jozef Figa z Univerze Kaplan.

Zanimiv je bil tudi panel z naslovom »Od deželana do meščana: izvor slovenskega regionalizma«, ki je potekal pod vodstvom Sabine Petre Ramet z Norveške Univerze za znanost in tehnologijo v Trondheimu. Božo Repe z Univerze v Ljubljani je spregovoril o vplivu regionalnih razlik v Sloveniji na oblikovanje slovenske narodne identitete in slovenske države, Aleš Gabrič z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani o slovenski kulturi »med nacionalnim in nadnacionalnim«, Darja Kerec z Univerze v Ljubljani pa o prebivalstvu Prekmurja z vidika urbanizacije.

Med »slovenskimi« paneli je potrebno omeniti še panel z naslovom »Znova domov?: vračanje migrantov med politiko, prakso in teorijo«. Panel je vodil Žarko Lazarevič z Inštituta za novejšo zgodovino